

BIJBELSE MINIATUREN

Van Carel ter Linden verschenen eerder bij
De Arbeiderspers:

Om een zin (2008)

Wat doe ik hier in godsnaam? (2013)

Carel ter Linden

Bijbelse miniaturen

Over Adam en Eva, Kaïn en Abel, Noach, Abraham,
Mozes, David, het Hooglied, Jona en Jezus

Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

Bij het achterhalen van de rechthebbenden en het verkrijgen van toestemming voor het gebruik van de illustraties is de grootste zorgvuldigheid betracht. Mocht u echter menen dat uw recht niet is gehonoreerd, dan vragen wij u dit aan uitgeverij De Arbeiderspers kenbaar te maken.

Eerste en tweede druk, september 2018

Derde druk, oktober 2018

Vierde druk, november 2018

Copyright © 2018 Carel ter Linden

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslagontwerp: Marieke Oele / Bram van Baal

Omslagillustratie: *De barmhartige Samaritaan*, Vincent van Gogh, 1890. (Kröller-Müller Museum, Otterlo)

Portret auteur: Patricia Börger

Zetwerk: Perfect Service

ISBN 978 90 295 2508 4 / NUR 320

www.arbeiderspers.nl

INHOUD

INLEIDING II

Waar het om is begonnen

- I EN GOD SPRAK... Over het spreken van God 21
- 2 DE SCHEPPING. Gezien door twee schrijvers 23
- 3 SCHEPPEN IS SCHEIDEN. Een ander verstaan van
schepping 25
- 4 ZON EN MAAN ONTTROOND. De twee
lichten 28
- 5 DE MENS, BEELD VAN GOD. 'Man en vrouw
schiep Hij hen' 30
- 6 DE MENS EN ZIJN 'TEGENOVER'.
Adam en Eva 32
- 7 GRENZEN AAN DE VRIJHEID. Adam en Eva 37
- 8 MENS, WAAR BEN JE? Adam en Eva 39
- 9 TWEE BROEDERS. Kaïn en Abel 43
- 10 DE DOCHTERS DER MENSEN. Goden zien hun
kans 45
- 11 EEN WERELD TEN ONDER. De zondvloed 47
- 12 EEN NIEUWE KANS. Noach en de ark 49
- 13 OPNIEUW BONDGENOOT. Gods verbond met
Noach 53

- 14 NIEUW LEVEN. Noach bouwt een wijngaard 55
15 DE ZONEN DER MENSEN. Een Babylonische
spraaakverwarring 59

Abraham

- 16 BREKEN MET HET OUDE. Abram trekt weg uit
Ur 63
17 IN DE SPIEGEL ZIEN. De Farao spaart Abrams
leven 67
18 DE VOLKEN IN HET OOG. Abram laat Lot de
keuze 69
19 OORLOG OF VREDE. Abram en Melchizedek 71
20 EEN NIEUWE NAAM. Abram en Saraï 73
21 ABRAHAM BIDT OM GRATIE. Het goddeloze
Sodom 75
22 GODS INCOGNITO. Abraham en de
vreemdelingen 77
23 DE ZOON DIE DE LACH BRACHT. De geboorte
van Izaäk 79
24 BLIND VERTROUWEN. Het offer van Izaäk 83

Mozes

- 25 EEN KISTJE IN HET RIET. Een geboorteverhaal
voor Mozes 87
26 WIE IS MIJN VADER? De roeping van Mozes 90
27 DE EIGENLIJKE NAAM VAN GOD. Een stem
roept Mozes weg uit Egypte 92
28 OPNIEUW GEBOREN. De doortocht door de
Rietzee 94
29 HEMELSE VINGERWIJZINGEN. De tien heilige
woorden 99

- 30 WAT U NIET WILT DAT U GESCHIEDT...
Mozes onderricht zijn volk 101
- 31 EEN ZELFGEMAAKTE GOD. Het gouden
kalf 105
- 32 KIES DAN HET LEVEN. Mozes'
afscheidswaarden tot zijn volk 108
- 33 EEN NIEUW VERGEZICHT. De dood van
Mozes 110

David

- 34 MET WORTEL EN TAK. Amalek gewroken 115
- 35 DE KRACHT VAN HET KLEINE. David en
Goliath 118
- 36 DE KONING GAAT DOOR DE KNIEËN. David
spaat Sauls leven 121
- 37 DOOR MENSENHANDEN GEDRAGEN. David
en de ark 123
- 38 VERLEIDING. David en Bathseba 127
- 39 PAS OP JE TELLEN. David en de
volkstelling 129

Hooglied

- 40 MOOI BEN JE, MIJN LIEF. Uit het
Hooglied 132
- 41 VAN MIJN GELIEFDE BEN IK. Uit het
Hooglied 134
- 42 DRAAG MIJ ALS EEN ZEGEL OP JE HART. Uit
het Hooglied 137

Jona

- 43 EEN DESERTEUR. Jona 140
- 44 EEN SCHIETGEBED. Jona 142
- 45 TEGEN WIL EN DANK. Jona 144
- 46 UITZICHT OP DE ONDERGANG. Jona 147

Jezus van Nazareth

- 47 TWEE GEBORTEVERHALEN VAN JEZUS.
Lucas en Mattheüs 153
- 48 IN VERWACHTING. De aankondiging van de
geboorte aan Maria 155
- 49 DE VROUW IN HET AMBT. Elisabeth 159
- 50 DE LAATSTEN DIE DE EERSTEN WORDEN.
Maria's lied 162
- 51 VOORRANG AAN DE MARGINALEN. De
boodschap aan de herders 165
- 52 HEIDENEN ZIEN HET. De wijzen uit het
Oosten 169
- 53 WIE BEN IK? De twaalfjarige Jezus in de
tempel 172
- 54 YES, YOU CAN. De verlamde te Bethesda 174
- 55 GEZIEN WORDEN. Zacheüs 176
- 56 MIJN NAASTE. De barmhartige
Samaritaan 179
- 57 OPNIEUW BEGINNEN. De verloren zoon 181
- 58 RECHT DOEN. De overspelige vrouw 185
- 59 DELEN. Brood voor vijfduizend en vierduizend
man 188
- 60 DE GRENS OVER. Jezus en de
Kanaänitische 190

- 61 HARDHOREND. De genezing van een dove 193
- 62 NIET HOOG TE PAARD. De intocht in
Jeruzalem 197
- 63 WIE VAN DE TWEE? Jezus en Barabbas 199
- 64 VERGEVEN. De kruisiging 202
- 65 ONGELOOFLIJK. Het lege graf 205
- 66 OP HET TWEEDE GEZICHT. De
Emmaüsgangers 207
- 67 HERNIEUWD VERTROUWEN. Jezus verschijnt aan
Petrus 209
- 68 AFSCHIED? Jezus in de hemel opgenomen 211
- 69 DE GEEST, EEN LAAIEND VUUR. Het begin van
de kerk 215
- 70 EEN NIEUW JAAR VANGT AAN. De film *l'Uomo
delle stelle* 218

VERANTWOORDING EN WOORD VAN DANK 221

INLEIDING

Vreemd is dat: het kerkbezoek in ons land neemt af, de belangstelling voor religie lijkt daarentegen toe te nemen. In dat geval kan enige hulp bij het verstaan van bijbelse verhalen af en toe geen kwaad. Deze verhalen zijn tenslotte geen bezit van de kerk of de synagoge, maar gemeenschappelijk erfgoed van een oud volk dat met zijn levensvisie onze cultuur diepgaand heeft beïnvloed.

U vindt in dit boek een zeventigtal elementaire bijbelse verhalen bij elkaar: over de eerste mensen en hun eerste vingeroefeningen met het leven, over Abraham, Mozes en David, over Jona en het Hooglied, over Jezus van Nazareth. Mogelijk is de manier waarop ik naar deze verhalen kijk, voor veel lezers niet nieuw. Niettemin hoor ik in de kerkelijke gemeenten waar ik een lezing hield soms zeggen: waarom weten wij dit niet? Soms lijkt het of de huidige inzichten in de verhalen die de meeste dominees en pastores vertrouwd zullen zijn, onvoldoende bij hun gehoor overkomen. Misschien mag dit boek bijdragen aan een nieuw verstaan van deze verhalen.

Het lijkt mij goed om vooraf een paar dingen op een rij te zetten die voor het begrip van belang zijn.

1. Wij doen de verhalen tekort als wij ze beschouwen als verslagen van gebeurtenissen. Het gaat hier om verborgen boodschappen. Wijsheden in verhaalvorm waarmee men elkaar in het oude Israël in moeilijke tijden bemoedigde, bouwstenen voor het leven die vaders en moeders aan hun kinderen meegaven.

2. Ik vermoed dat velen moeite hebben zich God voor te stellen als een zelfstandige, onafhankelijk van ons mensen bestaande grootheid die af en toe in deze wereld ingrijpt, die onze gebeden verhoort – of niet verhoort – en ons leven heimelijk leidt. Wat de Bijbel ‘God’ noemt, is in mijn ogen een heilig krachtenveld van eeuwige beginselen: liefde, trouw en recht, bevrijding uit onrecht en onderdrukking, vergeving en verzoening. Eeuwige beginselen die het bijbelse Israël op een heel eigen manier en met vallen en opstaan aan het leven zelf heeft afgelezen en in allerlei verhalen gestalte gegeven. Deze verhalen gelden tot op de huidige dag voor velen in de wereld als een appèl om in déze geest de aarde en alle leven te behoeden, als de enige weg naar een zinvol en vruchtbaar bestaan en een toekomst voor deze wereld. Een heilig appèl waarmee de namen van grote figuren als Abraham en Mozes en Jezus van Nazareth verbonden zijn.

3. Dat dit ‘krachtenveld van eeuwige beginselen’ veelal wordt begrepen als een hemelse godheid hangt, lijkt mij, samen met een letterlijk nemen van wat in mijn ogen uitsluitend als typisch Hebreeuwse beeldtaal moet

worden verstaan. Het oude Israël stelde zich de eeuwige beginselen voor als een *persoon* met menselijke trekken, iemand die ons mensen vanuit de hemel ‘hoorde’ en ‘zag’, en die tot ons ‘sprak’. De bijbelse vertellers spraken over ‘God’ voortdurend in beelden die zij ontleenden aan hun eigen wereld. Konden zij anders? Wij kunnen over het ons onbekende alleen spreken naar analogie met het ons bekende, al beseffen we tegelijk heel goed de beperktheid daarvan. De bijbelse verhalen doen dit onbekommerd. En ik stel voor dat we, willen we deze verhalen recht doen, dit ook onbekommerd blijven doen.

Laat mij een voorbeeld geven. Ik zat in 1964 op het seminarie, en ik zou een paar weken daarna mijn werk als legerpredikant beginnen en mijn eerste kerkdienst leiden, voor zo’n vijfhonderd soldaten. Een dienst begint gewoonlijk met de volgende woorden, ontleend aan een psalm: ‘Onze hulp is in de naam van de Heer, die hemel en aarde gemaakt heeft, die trouw blijft in eeuwigheid en niet laat varen de werken van zijn handen.’ Ik dacht: kan ik dat nog zo zeggen? Zullen die mannen niet denken: een God met handen, moeten we daarin geloven? Geloofst die dominee dat zelf wel?

Moeten we niet andere teksten bedenken, meer van deze tijd? Ik stelde die vraag aan een docent, de toen voor talloze predikanten en studenten zo inspirerende Amsterdamse theoloog Breukelman. ‘God geen handen?’ zei hij. ‘Wat zeg je me nou? God is de enige die handen heeft! Wij mensen, wij hebben geen handen, wij hebben klauwen. Wij jatten en graaien. Alleen God heeft handen.’

Natuurlijk, die aanvangstekst is pure beeldspraak. Het gaat hier om een geestelijke werkelijkheid, en die heeft geen handen met nagels en vingerkootjes. Maar laat je zulke beelden vallen, dan houd je een abstracte en ietwat bloedeloze taal over, die iedereen zo vergeten is. Het beeld, het plaatje onthouden we.

4. De ‘eeuwige beginselen’ voorstellen als persoon is – gelet op de tijd waarin die voorstelling ontstond – geen onzinnige vondst. Er gaat van die voor het leven essentiële waarden iets uit, zij hebben zo voor veel mensen een beslissende stem gekregen. Beginselen die hun weg naar de wetten en onderlinge verdragen van ontelbare volkeren hebben gevonden.

Je zou kunnen denken aan het proces van wetgeving. Wij mensen ontwerpen wetten om daarmee het leven en samenleven mogelijk te maken. Er wordt aan zo’n wet gebeiteld en geschaafd, zij wordt getoetst aan elementaire beginselen van recht en moraal, en ten slotte wordt zij aangenomen. Een wet is aanvankelijk een menselijk product. Maar is zij eenmaal van kracht, dan hebben wij haar te gehoorzamen. Dan zullen wij haar hóóghouden. Dan gaat er een eigen werking van uit, waarmee zij een ‘werkelijkheid’ is geworden die boven ons mensen komt te staan. Wetten voorkomen dat wij maar raak leven en louter onze eigen belangen nastreven. Zij dwingen ons om ook aan anderen te denken, met name aan mensen – en volken – die anders in de vernieling raken.

Zo is het ook met die eeuwige beginselen van

trouw, gerechtigheid en barmhartigheid, die de Bijbel zich als een persoon voorstelt, die zijn stem vanuit de hemel doet horen. De mens is het zelf die deze fundamentele waarden heeft ontdekt en telkens opnieuw ontdekt. Maar heeft hij ze eenmaal ontdekt, dan zijn ze hem ook heilig. Dan klapt om zo te zeggen het hele beeld om, dan zijn ze voortaan voor hem als ‘God’. Zo kunnen wij ook begrijpen waarom die eeuwige beginselen door het oude Israël werden gezien als een goddelijke werkelijkheid, wonend in de hemel bóven ons, net zoals de natuurgoden waarmee het oude Israël had gebroken allemaal een plaats aan de hemel hadden.

5. We zouden de bijbelse verhalen misverstaan als we niet bedenken dat de liefde, trouw, rechtvaardigheid en barmhartigheid die als kenmerken van ‘God’ worden genoemd, bedoeld zijn als een opdracht en spiegel voor de mens, die naar bijbelse visie bestemd is Zijn ‘beeld en gelijkenis’ te zijn. ‘God’ is geen zelfstandig buiten de mens om opererende grootheid, maar een geestelijke werkelijkheid die haar werk uitsluitend kan doen als de mens zich daarvoor openstelt en haar handen en voeten geeft.

6. ‘Maar,’ vroeg iemand mij, ‘nu ben ik doodziek. Kan ik die “Geest” dan nog om hulp vragen? Kan ik vragen om genezing?’

Ik zou zeggen: als wij onder bidden verstaan: een innerlijke verbinding zoeken met die geestelijke werke-

lijkheid van wijsheid en liefde, dan betekent dat hier: het zoeken van de nodige kracht, moed en geduld om met die ziekte om te kunnen gaan. Het vinden van vertrouwen in mijn artsen, dat ik betrokken mag blijven bij mijn naaste omgeving, en dat ik – mocht mijn leven ten einde lopen – dankbaar zal zijn voor wat mij in dit leven geschonken is, en vraag om vergeving aan mijn naasten voor wat er misschien is misgegaan.

Ik zal niet om genezing bidden, omdat wij die Geest van wijsheid en liefde dan iets vragen wat niet in zijn macht ligt. De Geest van God is geen buiten ons mensen om handelende grootheid, het gaat om een ‘bezielende kracht’ waarover wij weliswaar niet vanzelf beschikken, maar die wij niettemin in onszelf zullen moeten oproepen.

Bidden voor een ander of voor anderen is een bijzondere vorm van denken aan die ander(en), wat voor die ander pas iets betekent als hij of zij daar ook weet van heeft, en die aandacht zo mogelijk ook in een telefoontje, een bezoekje, een brief, wordt omgezet. Of, in de woorden van de Duits-Amerikaanse theologe Dorothee Sölle: ‘God heeft geen andere handen dan de onze.’

In het algemeen gebruikte ik voor citaten uit de Bijbel de vertaling van 1951, soms licht geparafraseerd. Soms koos ik voor de Nieuwe Vertaling of de zogenaamde ‘Naardense’.

De wekelijkse radio-overdenkingen waar de NCRV/
KRO mij toe uitnodigde voor het jaar 2017 vormden de
basis van dit boek.

Carel ter Linden

Waar het om is begonnen

I EN GOD SPRAK...

Over het spreken van God

Genesis 1: 3

De Bijbel staat vol verhalen die diepe wijsheid bevatten. Het eerste deel, het Oude Testament, hebben de christenen min of meer met de joden gemeen. En als joodse geleerden die verhalen proberen uit te leggen, dan doen ze dat vaak opnieuw met een verhaal. Zoals dat mooie verhaal over de grote rabbijn Sussja, van wie verteld wordt dat hij in zijn jeugd een onmogelijke leerling was. Want als zijn meester de bijbellen begon met de woorden: ‘En God sprak...’ dan raakte Sussja van die gedachte dermate in extase en schreeuwde en bewoog zo wild, dat de meester de les moest onderbreken om hem ten einde raad de klas uit te sturen. Daar stond Sussja dan in de gang of in het houthok en sloeg tegen de muren, roepend: ‘En God sprák...! En God sprák...!’ Zo ging het elke keer weer. De jonge Sussja heeft dus nooit gehoord wát God nu eigenlijk sprak.

Maar stelt u zich nu eens voor dat dat grote Geheim achter die raadselachtige wereld waarin wij leven – en straks gaan we dood, en dan weten we nog niet waar dit allemaal goed voor was – stelt u zich voor dat dat grote Geheim van ons bestaan eindelijk iets van zich liet horen en het wóórd nam, een woord dat ons mensen

richting wees en deze verscheurde wereld bijeenbracht. Stelt u zich voor dat dat Geheim werkelijk sprak...!

Nu hoop ik dat u begrijpt dat in de Bijbel niet het Geheim van ons leven zélf spreekt; het is het geloof van de schrijvers dat zich daar uitspreekt. Zij geven in hun verhalen dat Geheim stem en belijden daarmee hun geloof: hoe de weg te vinden naar een wereld zonder onderdrukking en zonder ziekte, een wereld van vrede en barmhartigheid. Maar is er iets op tegen om erop te vertrouwen dat deze vertellers met hun visie op de goede weg zaten, en dat ze het spoor naar dat Geheim een heel eind hebben gevonden? Als bovendien wat de verhalen willen zeggen in ons leven blijkt te wérken en dat leven toekomst geeft?